Dorpshuis De Bron, Handel, gemeente Gemert-Bakel
Archeologische Begeleiding, protocol proefsleuven, fase 1

BAAC-project A-16.0310
Status: concept
Datum: december 2018

Colofon

ISSN:	1873-9350
Auteur:	A. ter Wal
Cartografie:	J. van Gestel
Inhoudelijke controle:	J. de Winter
Redactie:	J. de Winter

© BAAC, 's-Hertogenbosch 2018
BAAC aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

BAAC
Onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie.

Graaf van Solmsweg 103
5222 BS 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 61 36 219
E-mail: denbosch@baac.nl

Postbus 2015
7420 AA Deventer

Inhoud

Samenvatting

1 Inleiding
1.1 Aanleiding
1.2 Ligging en aard van het terrein
1.3 Administratieve gegevens
1.4 Leeswijzer

2 Onderzoekskader
2.1 Landschappelijke achtergrond
2.2 Archeologische achtergrond
2.3 Historische achtergrond
2.4 Onderzoeksvragen
2.5 Werkwijze
2.5.1 Veldwerk
2.5.2 Uitwerking

3 Resultaten
3.1 Bodemopbouw
3.2 Sporen
3.3 Vondsten

4 Synthese, waardering en advies
4.1 Synthese
4.2 Waardering
4.3 Advies

5 Literatuur en bronnen

6 Lijst van afbeeldingen

Samenvatting

In opdracht van Gemeente Gemert-Bakel heeft BAAC (*onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie*) een Archeologische Begeleiding uitgevoerd in plangebied Dorpshuis De Bron te Handel gemeente Gemert-Bakel. De aanleiding voor het onderzoek is de voorgenomen herinrichting van het plangebied waarbij een gerede kans bestaat dat archeologische waarden vernietigd zullen worden.
Voorafgaande aan de archeologische begeleiding is in 2010 een bureau- en inventariserend onderzoek door middel van boringen uitgevoerd. Op basis van de resultaten van het uitgevoerde archeologische onderzoek en het door de gemeente Gemert-Bakel genomen selectiebesluit, is geconcludeerd dat er een kans bestaat om binnen het plangebied (behoudenswaardige) archeologische waarden aan te treffen. Dit besluit is niet zozeer gebaseerd op de aangetroffen bodemopbouw, dan wel op de aanwijzingen die voorhanden zijn dat binnen het voorliggende plangebied ook resten van de vestigingsplaats van de Duitse Orde verwacht worden en aanwezig kunnen zijn.

Uit het onderzoek is gebleken dat het grootste deel van het onderzoeksgebied diep verstoord is tot in de C-horizont. Slechts op een drietal locaties binnen het onderzoeksgebied is de onverstoorde C-horizont waargenomen, waarin in totaal vier grondsporen, twee kuilen, één greppel/kuil en één paalkuil, zichtbaar waren. Slechts één van deze sporen kon gedateerd worden door middel van het in het spoor aangetroffen aardewerk. Hieruit resulteerde een datering van het spoor in de tweede helft van de 18e eeuw. Op grond van de overeenkomsten in vulling kunnen ook de overige sporen in de nieuwe tijd gedateerd worden.
Uit de bodemkaart valt af te leiden dat binnen het plangebied hoge zwarte enkeerdgronden aanwezig zijn geweest. Van een plaggendek zijn echter geen sporen aangetroffen. Vermoedelijk is voor de bouw de oorspronkelijke bodem tot in de C-horizont afgegraven en is het terrein vervolgens weer opgehoogd met aangevoerd materiaal.

De sporen zijn vermoedelijk te relateren aan de bebouwing die volgens de kadastrale kaart van 1818 binnen het onderzoeksgebied lag. Oudere sporen of vondsten, die dateren van vóór de nieuwe tijd, zijn niet aangetroffen. Aanwijzingen voor de aanwezigheid van de residentie van de Duitse Orde zijn dus ook niet aangetroffen. Gezien de grote mate van verstoring van de bodem binnen het onderzoeksgebied betekent dit echter niet dat de residentie niet binnen het onderzoeksgebied aanwezig is geweest.

Op zowel de fysieke als de inhoudelijke kwaliteit scoort de vindplaats laag. Op grond van deze waardering acht BAAC de vindplaats niet behoudenswaardig en acht daarmee vervolgonderzoek niet noodzakelijk. Dit advies geldt echter alleen voor het gebied waar de begeleide (sloop)activiteiten hebben plaatsgevonden. Buiten het voorheen bebouwde oppervlak kunnen nog behoudenswaardige archeologische resten aanwezig zijn.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

In opdracht van de gemeente Gemert-Bakel heeft BAAC (*onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie*) een Archeologische Begeleiding uitgevoerd in plangebied Dorpshuis De Bron te Handel in de gemeente Gemert-Bakel. De aanleiding voor het onderzoek is de voorgenomen herinrichting van het plangebied waarbij een gerede kans bestaat dat archeologische waarden vernietigd zullen worden.

Voorafgaande aan de archeologische begeleiding protocol proefsleuven is in 2010 een bureau- en inventariserend onderzoek door middel van boringen uitgevoerd.[1] Op basis van de resultaten van het uitgevoerde archeologische onderzoek en het door de gemeente Gemert-Bakel genomen selectiebesluit, is geconcludeerd dat er een kans bestaat om binnen het plangebied (behoudenswaardige) archeologische waarden uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd aan te treffen. Dit besluit is niet zozeer gebaseerd op de aangetroffen bodemopbouw, dan wel op de aanwijzingen die voorhanden zijn dat binnen het voorliggende plangebied ook resten van de vestigingsplaats van de
Duitse Orde verwacht worden en aanwezig kunnen zijn. Daarom heeft de gemeente besloten om zodra bodemverstorende werkzaamheden (ten behoeve van de sloop dan wel het civiele graafwerk) worden ontplooid die dieper reiken dan 50 cm – mv, het uitvoeren van een archeologisch vervolgonderzoek middels een archeologische begeleiding verplicht te stellen.

De in dit rapport besproken begeleiding vormt de eerste fase van een onderzoek in potentieel vier fasen. Fase 1 betreft de sloopbegeleiding van de gebouwen van Mariahöfke 23 en 25 en O.L.V.Straat 53 en 55. Fase 2 betreft de sloop van het aansluitende pand Mariahöfke 27. Al naar gelang van de resultaten van de sloopbegeleiding volgt de aanleg van een proefsleuf in fase 3. De vierde fase bestaat uit de begeleiding van de civiele graafwerken die noodzakelijk zijn voor de herontwikkeling.

De archeologische begeleiding vond plaats op 28 en 29 augustus 2017 en werd uitgevoerd door A. ter Wal (senior KNA-archeoloog - BAAC). Opdrachtgever en tevens de bevoegde overheid voor dit project is de gemeente Gemert-Bakel. Contactpersoon voor de gemeente was mevr. drs. V. Jolink. Tijdens het veldonderzoek zijn geen specialisten ingezet.

1.2 Ligging en aard van het terrein

Het plangebied ligt in de bebouwde kom van Handel, in de gemeente Gemeente Gemert-Bakel (zie afb. 1.1). Het terrein bestaat uit het perceel waarop het dorpshuis De Bron zich bevindt. Het terrein wordt aan de oostzijde begrensd door Onze Lieve Vrouwestraat, aan de zuidzijde door de straat Mariahöfke en aan de west- en noordzijde door aangrenzende bebouwde percelen (afb. 1.2). Het plangebied is vrijwel geheel bebouwd. De oppervlakte van het plangebied, tevens onderzoeksgebied, bedraagt circa 2.400 m^2.

[1] Exaltus & Orbons 2010

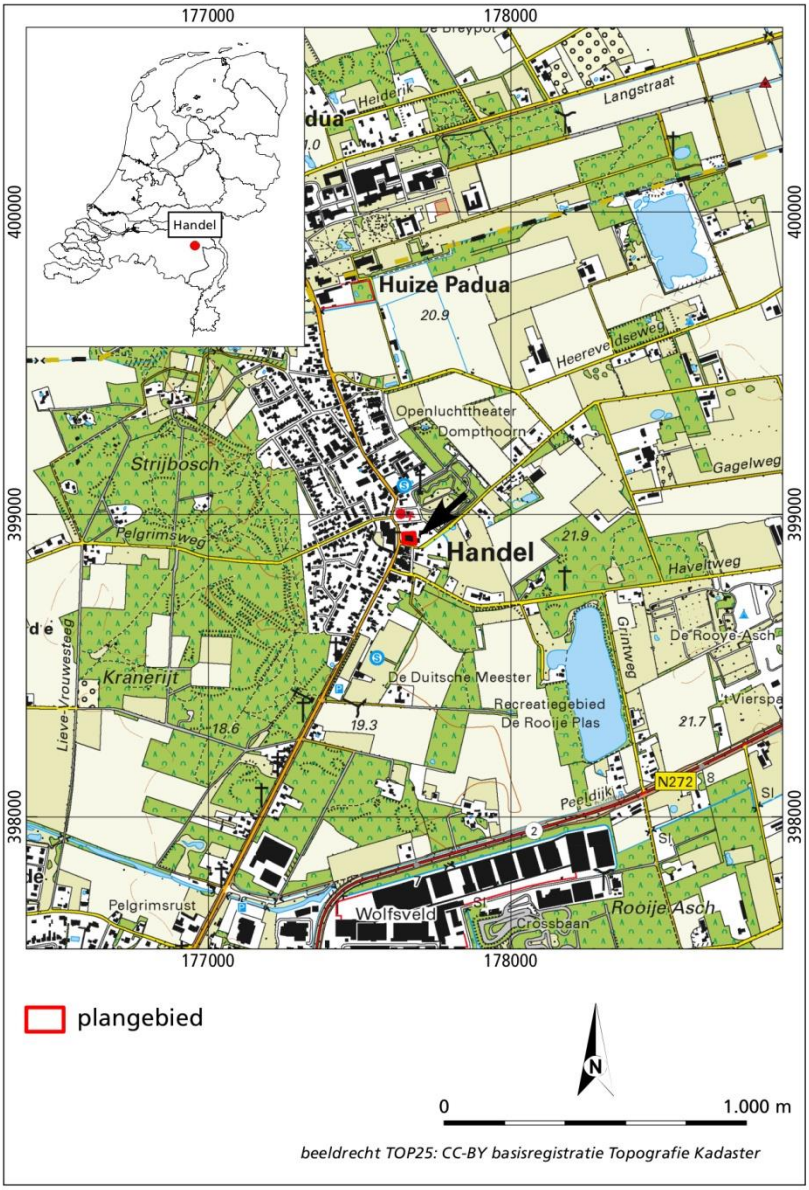

Afb. 1.1 - De ligging van het onderzoeksgebied/plangebied op de topografische kaart van Nederland.

Afb. 1.2 - De ligging van het onderzoeksgebied op een gedetailleerde kaart van Handel.

1.3 Administratieve gegevens

Locatiegegevens	
Provincie:	Noord-Brabant
Gemeente:	Gemert-Bakel
Plaats:	Handel
Toponiem:	Dorpshuis De Bron
RD-coördinaten:	177.525 / 398.967 177.687 / 398.941 177.608 / 398.874 177.513 / 398.911
Kaartblad:	52A
Oppervlakte plangebied:	2.400 m^2
Oppervlakte onderzoeksgebied:	2.400 m^2

Projectgegevens	
BAAC-project:	A-16.0310
Type onderzoek:	Archeologische begeleiding, protocol proefsleuven
Onderzoeksmeldingsnummer:	4561250100
Opdrachtgever:	Gemeente Gemert-Bakel Contactpersoon: dhr. A. Rijken (Gemeente Gemert-Bakel)
Projectleider BAAC:	dhr. A. ter Wal
Bevoegde overheid:	Gemeente Gemert-Bakel Contactpersoon: mevr. V. Jolink 0492-378500
Datum opdracht:	30 november 2016
Datum veldwerk:	28-29 augustus 2017
Datum conceptrapport:	16 november 2018
Datum goedkeuring conceptrapport:	11 december 2018
Datum definitief rapport:	
Beheer en plaats van vondsten en documentatie:	Provinciaal Depot Noord-Brabant

Vindplaatsgegevens	
AMK-nummer en -status:	nvt
Archis3-zaakidentificatienummer:	4561250100
Complextype huidig onderzoek:	Nederzetting
Datering:	Nieuwe tijd

1.4 Leeswijzer

Deze rapportage omvat de uitwerking van archeologisch onderzoek in plangebied Dorpshuis De Bron te Handel. Alvorens over te gaan tot de bespreking van de onderzoeksresultaten, zullen in hoofdstuk 2 de landschappelijke, archeologische en historische achtergronden in en rondom het plangebied worden beschreven. Deze worden gevolgd door paragrafen met daarin de onderzoeksvragen en de werkwijze in

het veld en van de uitwerking. In hoofdstuk 3 komen de resultaten van het onderzoek aan de orde, verdeeld over paragrafen betreffende de bodemopbouw, archeologie en de vondsten. Het geheel zal in hoofdstuk 4 worden afgesloten met een synthese waarin de resultaten in relatie tot elkaar worden besproken en er aandacht is voor de relevantie van de vindplaats voor de regio. Vervolgens wordt de vindplaats gewaardeerd en wordt er een archeologisch advies geformuleerd omtrent de vindplaats. Achter in het rapport zijn de literatuurlijst en enkele bijlagen terug te vinden, zoals diverse lijsten en overzichten en de beantwoording van de onderzoeksvragen uit het PvE.

2 Onderzoekskader

Aan het plangebied is op basis van het archeologisch vooronderzoek een hoge archeologische verwachting voor resten uit de middeleeuwen en nieuwe tijd toegekend. Het onderzoek dat in deze rapportage wordt beschreven, heeft geresulteerd in de vondst van bewoningssporen uit de 17e/18e eeuw. Het doel van de navolgende paragrafen is om dit gegeven in context plaatsen. Hierbij wordt gekeken naar de ligging van het plangebied in het landschap en ten opzichte van bekende archeologische resten in de directe omgeving. Ook wordt gekeken wat op basis van historisch kaartmateriaal of andere historische gegevens bekend is over bewoning en landgebruik binnen het plangebied. Deze gegevens zijn overgenomen uit het archeologisch vooronderzoek[2] en het Programma van Eisen[3] en waar nodig aangevuld met nieuwe gegevens.

De onderzoeksvragen die met het onderzoek dienen te worden beantwoord en de nationale en regionale onderzoeksthema's zijn overgenomen in paragraaf 2.4. Het hoofdstuk sluit af met een beschrijving van en verantwoording voor de gehanteerde werkwijze en de keuzes die tijdens het veldwerk en de uitwerking zijn gemaakt.

2.1 Landschappelijke achtergrond

Handel wordt doorsneden door de breuk van Handel West; een secundaire breuk van de Peelrandbreuk. Ten westen van deze tektonische breuklijn ligt de relatief laaggelegen Roerdalslenk en ten oosten van de breuklijn ligt het relatief hooggelegen Peelblok. Deze breuklijn ligt pal ten oosten van het plangebied. Op het Actueel Hoogtebestand Nederland is te zien dat het gebied ten oosten van het plangebied aanmerkelijk hoger ligt dan het gebied ten westen er van.
Tijdens een groot deel van de laatste ijstijd (het Weichseliën), ontbrak begroeiing waardoor de wind vanuit het Noordzeebekken dekzand kon aanvoeren. Dit dekzand behoort tot het Laagpakket van Wierden (Formatie van Boxtel). In en rond het plangebied geeft de geomorfologische kaart de aanwezigheid aan van een plateau-achtige horst met rivierafzettingen en dekzand aan de oppervlakte. In het noorden van het onderzoeksgebied ligt een dalvormige laagte zonder veen. De geomorfologische kaart geeft binnen het plangebied geen stuifzand aan. Dergelijk stuifzand komt wel buiten het plangebied voor in de vorm van lage en hoge landduinen met bijbehorende vlakten en laagten. Deze zijn goed herkenbaar op de uitsnede uit het Actueel Hoogtebestand Nederland.

Vanwege de ligging in de bebouwde kom van Handel is het plangebied op de bodemkaart niet gekarteerd. Echter direct rondom de kern van Handel geeft de bodemkaart de aanwezigheid aan van hoge zwarte enkeerdgronden. Deze zijn gevormd in leemarm en zwak lemig fijn zand. Deze gronden zijn ontstaan door het gedurende meerdere eeuwen bemesten van de grond met plaggen.

Uit het verrichte booronderzoek blijkt dat de bodem binnen het plangebied tot in de C-horizont in meer of mindere mate is verstoord. De verstoring van de bodem tot in de C-horizont is vrijwel zeker het gevolg van bouwactiviteiten en bodemingrepen in de 20e eeuw, gezien het aantreffen van recent baksteenpuin in de bovengrond. Nergens zijn resten van een plaggendek of van een podzolbodem aangetroffen.

2.2 Archeologische achtergrond

Volgens de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) ligt het plangebied in een zone met een lage kans op het aantreffen van archeologische waarden. De gemeentelijke kaarten kennen een hoge verwachting toe aan het plangebied vanwege de ligging binnen de oude kern van Handel.

[2] Exaltus & Orbons 2010

[3] Van de Water 2015

Rond het onderzoeksgebied zijn binnen een straal van 500 meter zeven archeologische onderzoeken uitgevoerd en is één detectorvondst bekend (tabel 2.1).. Met uitzondering van een waarschijnlijk middeleeuwse kuil, aangetroffen bij een proefsleuvenonderzoek (zaakidentificatienummer 2044167100), hebben deze onderzoeken geen archeologische vindplaatsen opgeleverd. De detectorvondst (zaakidentificatienummer 3274428100) betreft een bronzen randbijl uit de vroege bronstijd, aangetroffen in een voormalig beekdal. Mogelijk betreft het hier een rituele depositie.

Zaakidentificatienr	Soort onderzoek	Afstand	Resultaat
4593262100	Booronderzoek	400 m N	Intacte bodem, sporen 1850-1950, geen vervolgonderzoek aanbevolen.
2044167100	Proefsleuven	500 m NW	Esdek, één kuil, vermoedelijk middeleeuws, geen vervolgonderzoek aanbevolen.
2224392100	Booronderzoek	250 m N	Grotendeels verstoord tot in C-horizont, proefsleufonderzoek aanbevolen.
2237069100	Proefsleuven	250 m N	Vervolg op 2224392100, geen archeologische vindplaats aangetroffen, geen vervolgonderzoek aanbevolen.
2235019100	Booronderzoek	400 m NW	Intacte bodem; proefsleufonderzoek aanbevolen
3295748100	Booronderzoek	300 m NO	Bodem verstoord tot in C-horizont; geen vervolgonderzoek aanbevolen.
2374080100	Booronderzoek	100 m ZW	Geen vondsten of sporen.
3274428100	Detectorvondst	500 m ZO	Randbijl vroege bronstijd

Tabel 2.1 – Archeologische vondstlocaties en onderzoeksmeldingen binnen een straal van 500 m. rond het onderzoeksgebied. (bron: https://zoeken.cultureelerfgoed.nl/#/kaart, geraadpleegd op 12-12-2018)

2.3 Historische achtergrond

Het plangebied maakt van oudsher deel uit van de historische kern van Handel. Hier vond in elk geval al in de 13e eeuw bewoning plaats, toen hier de hoeve *Haenle* stond die in het bezit was van de Duitse Orde. De Duitse Orde had in Handel tussen 1200 en 1400 een vestigingsplaats, bestaande uit een residentie met hoeve en een huiskapel. De huiskapel, voor het eerst genoemd in 1368, is verworden tot de huidige kerk van Handel, de hoeve Handel wordt ten zuiden van het plangebied gesitueerd. De eigenlijke residentie zou zich tussen de hoeve en de kapel hebben bevonden. Hetzelfde geldt voor eventuele andere gebouwen uit de beginperiode van de vestiging van de Duitse Orde. Dit plaatst de residentie in de directe omgeving van het plangebied. De Duitse Orde bleef tot rond 1400 gevestigd in Handel waarna deze werd verplaatst naar Gemert.

Als onderdeel van het bureauonderzoek is de ligging van het onderzoeksgebied geplot op de eerste kadastrale kaart uit 1818. Hieruit blijkt dat het onderzoeksgebied vrijwel geheel binnen één perceel ligt. Dit perceel wordt omschreven als *Hof,* behorend bij een klein vierkant gebouwtje dat aan de uiterst westelijke zijde van dit perceel lag, op de rand van het onderzoeksgebied. Dit gebouwtje wordt omschreven als *Lusthuis.* De uiterst zuidelijke rand van het onderzoeksgebied beslaat de rand van twee percelen waar op de meest westelijke twee gebouwen staan weergegeven. Dit perceel wordt omschreven als *huis, schuur en werf*, het oostelijke perceel als *hof.* Als eigenaar van al deze bezittingen wordt 'de kapel van Handel' gegeven.
Uit een hernieuwde plot van het plangebied op de zelfde kadasterkaart blijkt echter dat het onderzoeksgebied enkele tientallen meters zuidelijker ligt (afb. 4.1). Hiermee valt het onderzoeksgebied grotendeels binnen de twee hierboven beschreven zuidelijke percelen, met uitzondering van het noordelijke deel.

2.4 Onderzoeksvragen

Het doel van het onderzoek is het aanvullen en toetsen van een gespecificeerde archeologische verwachting, zoals geformuleerd in een vooronderzoek. Het gaat om gebieds- of vindplaatsgericht onderzoek binnen een gebied waar bodemingrepen staan gepland. Door de geplande bodemingrepen dreigt eventueel aanwezige archeologische informatie verloren te gaan. Het onderzoek resulteert in een waardering van de archeologische informatie en in een selectieadvies. Om tot dit doel te komen, dienen de volgende onderzoeksvragen te worden beantwoord:[4]

De centrale vraag voor dit onderzoek luidt: Liggen binnen dit plangebied (behoudenswaardige) archeologische resten? Zo ja, (1) wat zijn de aard en de ouderdom van deze resten? (2) kunnen deze resten gelieerd worden aan de vestigingsplaats van de Duitse Orde?

De volgende meer algemene onderzoeksvragen vormen mede het kader van het onderzoek:

Algemeen:
1. Zijn er archeologische resten (sporen, structuren, vondsten) in de bodem aanwezig, of zijn er aanwijzingen dat deze hier verwacht mogen worden?
2. Indien het onderzoek geen archeologische resten of beperkte archeologische fenomenen (bijvoorbeeld alleen losse vondsten) oplevert, welke verklaring is hiervoor dan te geven?

Perioden en sites (algemeen):
3. Indien er archeologische resten aanwezig zijn, kunnen er binnen de vindplaats aparte sites onderscheiden worden, en zo ja, op welke gronden?
4. Wat is de begrenzing en de ruimtelijke spreiding, zowel in horizontale als verticale zin, van de sites en wat is de onderlinge samenhang?
5. Wat is per archeologische site in het onderzoeksgebied:
a. de ligging (inclusief diepteligging) en begrenzing
b. de geologische en/of bodemkundige eenheid
c. de omvang (inclusief verticale dimensies)
d. aard /complextype / functie
e. de samenstelling van de archeologische resten (grondsporen en mobilia)
f. de vondst- en spoordichtheid
g. de stratigrafie
h. de ouderdom, periodisering, typechronologische classificatie
6. Zijn er aanwijzingen voor agrarische en/of ambachtelijke activiteiten? Zo ja, waaruit blijkt dat en welke kenmerken zijn hieraan naar analogie van vraag 5 te geven?
7. Zijn er aanwijzingen voor resten die aan de (vestigingsplaats van de) Duitse Orde gekoppeld kunnen worden? Zo ja, waaruit blijkt dat en welke kenmerken zijn hieraan naar analogie van vraag 5 te geven?
8. Kunnen meerdere bewoningsfasen onderscheiden worden?
9. Wanneer en waarom zijn de sites en de vindplaats in zijn geheel verlaten of in onbruik geraakt?

Landschap en bodem:
10. Wat is de fysiek-landschappelijke ligging van de sites (geologie, bodemkunde, geomorfologie, afstand tot water, reliëf)?
11. Hoe is de opbouw van het profiel in bodemkundige zin? Wat zijn de kenmerken van de stratigrafische eenheden? Is er sprake van loopvlakken, begraven bodems, ophogingslagen of cultuurlagen?

[4] Van de Water 2015.

12. Wat is het paleo-ecologische potentieel van het onderzoeksgebied? Liggen in de omgeving locaties die voor analyse bemonsterd kunnen worden?
13. Welke postdepositionele processen hebben zich afgespeeld en wat is het effect daarvan op de archeologische resten?

Gaafheid en conservering van de vindplaatsen incl. waardebepaling:
14. In welke lagen, zones of gebieden bevinden zich gave en goed geconserveerde archeologische resten of waar zijn ze te verwachten?
15. Wat is de mate van conservering en gaafheid van de archeologische resten?
16. Welke waarde is er samenvattend te geven aan het onderzoeksgebied en de daarin te onderscheiden delen (binnen verticale en/of horizontale grenzen; complextypen, periode, sites)? Beschrijf en beredeneer de verschillen in waarde.

Synthese
17. Hoe kan na dit onderzoek de bewonings- en gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied beschreven worden? In welke mate is er sprake van discontinuïteit of continuïteit?
18. Hoe en waarom heeft de locatie het geconstateerde gebruik verloren (indien dat het geval is) en wat is er daarna gebeurd? Wat is de relatie met het huidige gebruik van de locatie?
19. Wat is de relatie tussen de onderzoekslocatie en het landschap in de omgeving, voor, tijdens en na de onderzochte periode?
Conclusie, evaluatie, aanbevelingen
20. Is er een verwachting dat buiten het nu onderzochte gebied nog resten van deze vindplaats aanwezig zijn en wat is de verwachting over de fysieke en inhoudelijke kwaliteit daarvan?
21. Hoe verhouden de conclusies zich tot de resultaten van het eerdere onderzoek of andere bekende gegevens? In welke mate wijkt de geconstateerde waarde af van de eerder toegekende waarde of van de gespecificeerde verwachting?

2.5 Werkwijze

2.5.1 Veldwerk
Het onderzoek bestond uit de 'ondergrondse' sloop van de aanwezige bebouwing. Voorafgaand aan het onderzoek was de bebouwing boven het maaiveld reeds gesloopt, tijdens het onderzoek werden de funderingen verwijderd. Gedurende de begeleiding is er op toegezien dat er bij de sloop zo min mogelijk van de nog intacte bodem verstoord werd. Daar waar dit onvermijdelijk was zijn eventueel aanwezige sporen volledig gedocumenteerd, dat wil zeggen zowel gecoupeerd als afgewerkt. Sporen die zichtbaar werden na de sloop en dus vooralsnog niet bedreigd werden zijn gedocumenteerd in het vlak. Ten behoeve van een waardering van de sporen is een beperkt aantal sporen gecoupeerd.

Daar waar het niveau van de natuurlijke ondergrond (de C-horizont) bereikt werd, werd deze met de hand bijgeschaafd. Vervolgens is het vlak gefotografeerd en zijn sporen en NAP-hoogtes van het vlak en het maaiveld digitaal ingemeten met een GPS. De afstand tussen de hoogtemetingen bedraagt maximaal 5 m. Een deel van de sporen is gecoupeerd ten behoeve van de beantwoording van de vraagstelling en de waardering van het onderzoeksterrein. Deze sporen zijn gefotografeerd en getekend op schaal 1:20. Het vlak en de stort zijn met behulp van een metaaldetector onderzocht op de aanwezigheid van metaal. Vondsten zijn bij de aanleg van het vlak in vakken van 4 x 5 m verzameld en indien mogelijk aan sporen en/of stratigrafische lagen toegewezen. Er zijn geen profielen gedocumenteerd omdat nergens een intacte bodem is aangetroffen.

Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd volgens de vigerende Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA)[5], het PvE[6] en het PvA.[7] De opgravingsdocumentatie bevindt zich momenteel bij de BAAC-vestiging te 's-Hertogenbosch. Te zijner tijd zal dit worden overgedragen aan het Provinciaal Depot Bodemvondsten Noord-Brabant.

2.5.2 Uitwerking

Na afloop van het veldwerk is onder leiding van de verantwoordelijke senior KNA-archeoloog de uitwerking gestart. De veldtekeningen zijn hiertoe verwerkt tot kaarten en op basis hiervan zijn de sporen geanalyseerd. De vondsten zijn gewassen, gedroogd, gedetermineerd en gedateerd. Vervolgens is onderhavig rapport opgesteld geschreven waarin de resultaten van het onderzoek beschreven zijn. Naar aanleiding van de resultaten is een waardering van de archeologische waarden en een advies met betrekking tot vervolgonderzoek opgesteld.

[5] SIKB 2016.

[6] Van de water 2015.

[7] Merlidis 2017.

3 Resultaten

3.1 Bodemopbouw

De bovengrond bleek binnen vrijwel het gehele onderzoeksgebied verstoord te zijn tot onder de onderzijde van de funderingen. Ten gevolge hiervan kwam bij het verwijderen van de fundering geen onverstoorde bodem aan het licht. Uit de diepere ontgravingen rond het onderkelderde gedeelte bleek dat de verstoring reikte tot in de onveranderde, natuurlijke bodem; de C-horizont. Op enkele locaties waar de bodem minder diep verstoord was en de C-horizont wel in zicht kwam, bevond de top hiervan zich tussen 18,60 en 18,80 m boven NAP. Het maaiveld rondom het plangebied bevindt zich tussen 19,50 en 19,70 m boven NAP.
Uit de bodemkaart valt af te leiden dat binnen het plangebied hoge zwarte enkeerdgronden aanwezig zijn geweest. Van een plaggendek zijn echter geen sporen aangetroffen. Vermoedelijk is voor de bouw de oorspronkelijke bodem tot in de C-horizont afgegraven en is het terrein vervolgens weer opgehoogd met aangevoerd materiaal.

3.2 Sporen

Op twee locaties binnen het onderzoeksgebied zijn sporen aangetroffen: spoor 1002 aan de uiterst oostelijke zijde en de sporen 1003, 1004 en 1005 aan de uiterst westelijke zijde. Spoornummer 1001 is gereserveerd voor de natuurlijke ondergrond.
Spoor 1002 bestond uit twee overlappende sporen waarvan één deel een langgerekte kuil of een greppelrestant betreft en het andere deel een kuil. De sporen 1003 en 1005 zijn onregelmatig gevormde kuilen met een maximale diameter van respectievelijk 200, 140 en 95 cm. Spoor 1004 betrof een kleine vierkante paalkuil van 20 bij 20 cm. De vulling van deze sporen was vrij eenduidig: grijsbruin gevlekt met brokjes geel zand. Deze vulling is vermoedelijk een mengsel van materiaal uit het voorheen aanwezige esdek en de daaronder gelegen C-horizont. Het gevlekte uiterlijk van de sporen doet vermoeden dat zij uit de late middeleeuwen of nieuwe tijd dateren. Alleen spoor 1005 heeft vondstmateriaal opgeleverd, namelijk zeven stuks aardewerk, daterend uit de 17^{e} en 18^{e} eeuw. Op grond van dit aardewerk kan het spoor gedateerd worden ná 1750.

Alleen de sporen 1002 en 1003 zijn gecoupeerd. Beide sporen waren in de coupe onregelmatig afgerond van vorm en waren respectievelijk 30 en 28 cm diep.

spoornummer	aard spoor	datering
1001	Natuurlijke laag	nvt
1002	Kuil/Greppel	Nieuwe tijd
1003	Kuil	Nieuwe tijd
1004	Paalkuil	Nieuwe tijd
1005	Kuil	Nieuwe tijd

Tabel 3.1 sporenlijst.

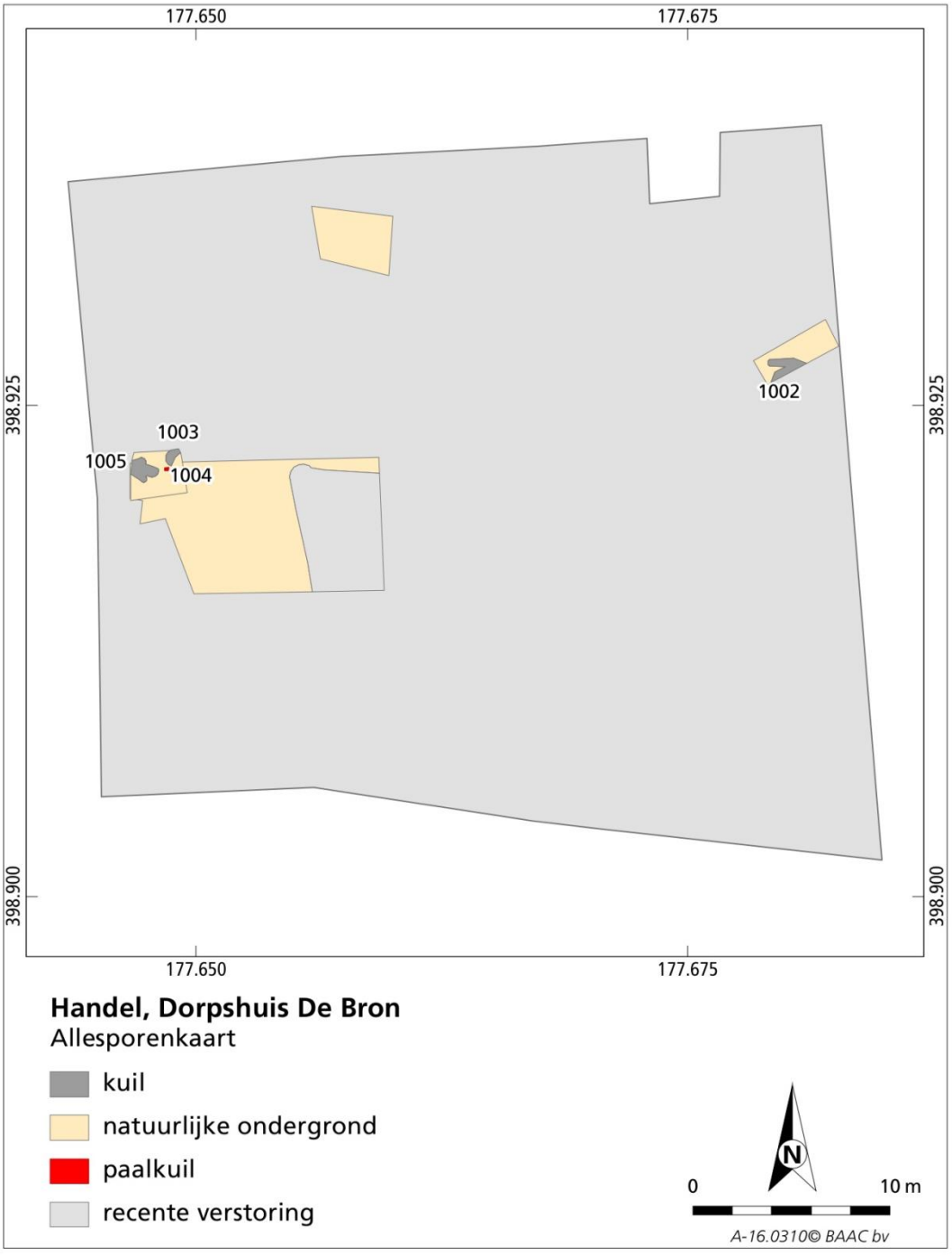

Afb. 3.1 - Allesporenkaart

3.3 Vondsten

Het vondstmateriaal bestaat uit zeven stuks aardewerk, alle aangetroffen in spoor 1005. Onder het aardewerk bevindt zich een randfragment van een bord van Nederrijns roodbakkend aardewerk met gele slibversiering. Dit fragment moet in de 2e helft van de 18e eeuw gedateerd worden. Daarnaast zijn er drie fragmenten roodbakkend aardewerk aangetroffen, waarvan één van een kommetje versierd met geelwitte lijnen. Dit aardewerk kan slechts globaal in de 17e of 18e eeuw gedateerd worden. Een klein fragment roodbeschilderd faience-aardewerk dateert uit de 18e eeuw. Ten slotte zijn in spoor 1005 nog twee passende fragmenten grijs steengoed met zoutglazuur aangetroffen. Dit aardewerk dateert uit de 17e eeuw.
Uit de dateringen van de verschillende aardewerkfragmenten kan geconcludeerd worden dat spoor 1005 ná 1750 opgevuld is geraakt. Uit de fragmenten steengoed blijkt dat er ook ouder materiaal in het spoor is terechtgekomen.

Vondstnr	Spoornr	Vondstcategorie	Determinatie	Datering
1	1005	Aardewerk	Nederrijns roodbakkend geglazuurd bord	1750-1800
1	1005	Aardewerk	Faience	1700-1800
1	1005	Aardewerk	Roodbakkend geglazuurd	1600-1800
1	1005	Aardewerk	Grijs steengoed, zoutglazuur	1600-1700

Tabel 3.2 – vondst- en determinatielijst

4 Synthese, waardering en advies

4.1 Synthese

Uit het onderzoek is gebleken dat het grootste deel van het onderzoeksgebied diep verstoord is tot in de C-horizont. Vermoedelijk is voor de bouw de oorspronkelijke bodem tot in de C-horizont afgegraven en is het terrein vervolgens weer opgehoogd met aangevoerd materiaal. Uit de bodemkaart valt af te leiden dat binnen het plangebied hoge zwarte enkeerdgronden aanwezig zijn geweest. Van een plaggendek zijn echter geen sporen aangetroffen.Slechts op een drietal locaties binnen het onderzoeksgebied is de onverstoorde C-horizont waargenomen, waarin in totaal vier grondsporen, twee kuilen, één greppel/kuil en één paalkuil, zichtbaar waren. Slechts één van deze sporen kon gedateerd worden door middel van het in het spoor aangetroffen aardewerk. Hieruit resulteerde een datering van het spoor in de tweede helft van de 18e eeuw. Op grond van de overeenkomsten in vulling kunnen ook de overige sporen in de nieuwe tijd gedateerd worden.

Uit een plot van de allesporenkaart op de kadastrale kaart van 1818 blijkt dat de sporen aan de westzijde van het onderzoeksgebied (spoornummers 1003, 1004 en 1005) samenvallen met een huis aangegeven op deze kaart (afb. 4.1). Gezien de datering van de sporen lijkt een verband tussen de sporen en dit huis zeer aannemelijk. Bij het onderzoek zijn echter geen directe sporen van bebouwing als een fundering of een uitbraaksleuf aangetroffen. Ook zijn er geen grote hoeveelheden puin aangetroffen. Het ontbreken van sporen van bebouwing en puin zou kunnen betekenen dat alle sporen van bebouwing met het verwijderen van de bovengrond zijn verdwenen.
Spoor 1002, gelegen aan de oostzijde van het onderzoeksgebied, valt samen met een perceelgrens op de kadastrale kaart. Mogelijk vormt dit spoor een restant van een perceelsgreppel.

Oudere sporen of vondsten, die dateren van vóór de nieuwe tijd, zijn niet aangetroffen. Aanwijzingen voor de aanwezigheid van de residentie van de Duitse Orde zijn dus ook niet aangetroffen. Gezien de grote mate van verstoring van de bodem binnen het onderzoeksgebied betekent dit echter niet dat de residentie niet binnen het onderzoeksgebied aanwezig is geweest.

Afb. 4.1 – Allesporenkaart geplot op de kadastrale kaart 1818

4.2 Waardering

Vooralsnog worden de aangetroffen sporen beschouwd als één vindplaats bestaande uit sporen behorende tot een erf uit de 18e eeuw. Hieronder volgt de waardering van deze vindplaats, gevolgd door een advies over eventueel vervolgonderzoek in het plangebied in paragraaf 4.3.

De vindplaats scoort niet op de punten schoonheid en herinneringswaarde. De sporen zijn aan het maaiveld niet zichtbaar waardoor geen sprake is van een esthetisch-landschappelijke waarde. Ook roept de vindplaats geen herinnering op over het verleden.
In een groot deel van het onderzoeksgebied bleek het archeologisch niveau verstoord te zijn, slechts een zeer beperkt oppervlak was min of meer intact. Daarmee kan de gaafheid van de vindplaats 'laag' gescoord worden. Tijdens het onderzoek zijn alleen enkele scherven aardewerk verzameld, vondsten van meer vergankelijke materialen als organisch materiaal of metaal zijn niet aangetroffen. Daardoor kan er feitelijk niet gescoord worden op conservering. De ervaring leert echter dat organische materialen in goed ontwaterde zandgronden zoals aangetroffen in het onderzoeksgebied slecht bewaard blijven. Hierdoor scoort de vindplaats voorlopig op conservering 'midden'.

Binnen de categorie inhoudelijke kwaliteit wordt onderscheid gemaakt tussen de criteria 'zeldzaamheid', 'informatiewaarde', 'ensemblewaarde' en 'representativiteit'.
Resten behorende bij bewoning uit de nieuwe tijd worden onder andere in dorpskernen veel aangetroffen. Op zeldzaamheid scoort de vindplaats dan ook 'laag'. Gezien het beperkt aantal aangetroffen sporen en de aard van deze sporen (kuilen met onbekende functie) scoort de vindplaats ook op ínformatiewaarde 'laag'.
De vindplaats ligt binnen de historische kern van Handel. De aangetroffen resten houden direct verband met deze historische kern. Hierdoor kan de ensemblewaarde als 'hoog' worden gekenmerkt. Het laatste criterium behorend tot de categorie inhoudelijke kwaliteit, 'representativiteit', wordt alleen gescoord als behoud *in situ* mogelijk is. Dit is bij het onderhavige onderzoek niet het geval.

Handel, Dorpshuis De Bron. Archeologische waarderingstabel volgens KNA **Vindplaats : Bewoningssporen 18e eeuw**		
Waarden	Criteria	Scores
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	Laag (1)
	Conservering	Midden (2)
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	Laag (1)
	Informatiewaarde	Laag (1)
	Ensemblewaarde	Hoog (3)
	Representativiteit	N.v.t.

Tabel 4.1 Waardering van de vindplaats volgens de criteria van de KNA.

Op zowel de fysieke als de inhoudelijke kwaliteit scoort de vindplaats laag. Op grond van deze waardering acht BAAC de vindplaats niet behoudenswaardig.

4.3 Advies

BAAC acht vervolgonderzoek niet noodzakelijk. Dit advies geldt echter alleen voor het gebied waar de begeleide (sloop)activiteiten hebben plaatsgevonden. Buiten het voorheen bebouwde oppervlak kunnen nog behoudenswaardige archeologische resten aanwezig zijn.

Bovenstaand advies vormt een zogenaamd selectieadvies. Dit betekent niet dat reeds gestart kan worden met bodemverstorende activiteiten of de daarop voorbereidende activiteiten. Het selectieadvies dient namelijk eerst beoordeeld te worden door de bevoegde overheid wat uiteindelijk leidt tot een selectiebesluit.

Hoewel getracht is een zo gefundeerd mogelijk advies te geven op grond van de gebruikte onderzoeksmethoden, kan de aanwezigheid van archeologische sporen of resten nooit volledig worden uitgesloten in de gebieden waarvoor geen vervolgonderzoek wordt aanbevolen. BAAC wil er daarom op wijzen dat men bij bodemverstorende activiteiten alert dient te zijn op de aanwezigheid van archeologische waarden (zoals vondstmateriaal en grondsporen). Bij het aantreffen van deze waarden dient men hiervan melding te maken bij de Minister (in de praktijk de RCE) conform artikel 5.10 van de Erfgoedwet 2016.

5 Literatuur en bronnen

Literatuur

Centraal College van Deskundigen (CCvD), 2016: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) Landbodems, versie 4.0*, SIKB Gouda.

Exaltus R / J. Orbons, 2010: MFA, Handel, Gemeente Gemert-Bakel. Inventariserend Veldonderzoek (IVO-O): Bureauonderzoek en karterend booronderzoek, ArcheoPro Rapport 1045.

Merlidis, T., 2017: Plan van Aanpak Project: A-16.0310 Handel, Dorpshuis De Bron.

Van de Water, A., 2015: programma van Eisen. Dorpshuis De Bron te Handel, gemeente Gemert-Bakel. Archeologische begeleiding, protocol proefsleuven.

6 Lijst van afbeeldingen

Afb. 1.1 - De ligging van het onderzoeksgebied/plangebied op de topografische kaart van Nederland

Afb. 1.2 - De ligging van het onderzoeksgebied op een gedetailleerde kaart van Handel.

Afb. 3.1 - Allesporenkaart

Afb. 4.1 – Allesporenkaart geplot op de kadastrale kaart 1818

Bijlagen

Bijlage 1 Beantwoording onderzoeksvragen uit het Programma van Eisen

Algemeen:
1. Zijn er archeologische resten (sporen, structuren, vondsten) in de bodem aanwezig, of zijn er aanwijzingen dat deze hier verwacht mogen worden?
Er zijn vier grondsporen aangetroffen en zeven vondsten.
2. Indien het onderzoek geen archeologische resten of beperkte archeologische fenomenen (bijvoorbeeld alleen losse vondsten) oplevert, welke verklaring is hiervoor dan te geven?
Niet van toepassing.

Perioden en sites (algemeen):
3. Indien er archeologische resten aanwezig zijn, kunnen er binnen de vindplaats aparte sites onderscheiden worden, en zo ja, op welke gronden?
De vier grondsporen en het vondstmateriaal zijn toe te wijzen aan één vindplaats. Dit op grond van de ruimtelijke spreiding van de resten en de gelijkenissen van de vulling van de sporen.
4. Wat is de begrenzing en de ruimtelijke spreiding, zowel in horizontale als verticale zin, van de sites en wat is de onderlinge samenhang?
Gezien het beperkte oppervlak waarop sporen konden worden waargenomen is de vindplaats niet nader te begrenzen. De sporen zijn aangetroffen in de top van de C-horizont, op circa 18,60 tot 18,80 m boven NAP.
5. Wat is per archeologische site in het onderzoeksgebied:
a. de ligging (inclusief diepteligging) en begrenzing
b. de geologische en/of bodemkundige eenheid
c. de omvang (inclusief verticale dimensies)
d. aard /complextype / functie
e. de samenstelling van de archeologische resten (grondsporen en mobilia)
f. de vondst- en spoordichtheid
g. de stratigrafie
h. de ouderdom, periodisering, typechronologische classificatie
Gezien het beperkte oppervlak waarop sporen konden worden waargenomen is de vindplaats niet nader te begrenzen. De sporen zijn aangetroffen in de top van de C-horizont, op circa 18,60 tot 18,80 m boven NAP. De C-horizont bestaat uit dekzand. De vindplaats bestaat uit vier sporen, drie kuilen en één paalkuil. De sporen zijn te dateren in de nieuwe tijd, één spoor kon op grond van het aardewerk gedateerd worden ná 1750. De sporen horen waarschijnlijk bij voorheen aanwezige bebouwing zoals die op de kadastrale kaart van 18-11-1832 te zien is.
6. Zijn er aanwijzingen voor agrarische en/of ambachtelijke activiteiten? Zo ja, waaruit blijkt dat en welke kenmerken zijn hieraan naar analogie van vraag 5 te geven?
Er zijn geen aanwijzingen voor agrarische of ambachtelijke activiteiten aangetroffen.
7. Zijn er aanwijzingen voor resten die aan de (vestigingsplaats van de) Duitse Orde gekoppeld kunnen worden? Zo ja, waaruit blijkt dat en welke kenmerken zijn hieraan naar analogie van vraag 5 te geven?
Er zijn geen resten die aan de (vestigingsplaats van de) Duitse Orde gekoppeld kunnen worden aangetroffen.
8. Kunnen meerdere bewoningsfasen onderscheiden worden?
De sporen lijken tot één bewoningsfase te behoren.
9. Wanneer en waarom zijn de sites en de vindplaats in zijn geheel verlaten of in onbruik geraakt?
Deze vraag kan op grond van het onderhavige onderzoek niet beantwoord worden.

Landschap en bodem:

10. Wat is de fysiek-landschappelijke ligging van de sites (geologie, bodemkunde, geomorfologie, afstand tot water, reliëf)?
Deze vraag kan op grond van het onderhavige onderzoek niet beantwoord worden.
11. Hoe is de opbouw van het profiel in bodemkundige zin? Wat zijn de kenmerken van de stratigrafische eenheden? Is er sprake van loopvlakken, begraven bodems, ophogingslagen of cultuurlagen?
De bodem bleek recentelijk tot in de C-horizont te zijn verstoord.
12. Wat is het paleo-ecologische potentieel van het onderzoeksgebied? Liggen in de omgeving locaties die voor analyse bemonsterd kunnen worden?
Deze vraag kan op grond van het onderhavige onderzoek niet beantwoord worden.
13. Welke postdepositionele processen hebben zich afgespeeld en wat is het effect daarvan op de archeologische resten?
Vermoedelijk is voor de bouw de oorspronkelijke bodem tot in de C-horizont afgegraven en is het terrein vervolgens weer opgehoogd met aangevoerd materiaal.

Gaafheid en conservering van de vindplaatsen incl. waardebepaling:
14. In welke lagen, zones of gebieden bevinden zich gave en goed geconserveerde archeologische resten of waar zijn ze te verwachten?
Gezien het beperkte oppervlak waarop sporen konden worden waargenomen is de vindplaats niet nader te begrenzen. De sporen zijn aangetroffen in de top van de C-horizont, op circa 18,60 tot 18,80 m boven NAP.
15. Wat is de mate van conservering en gaafheid van de archeologische resten?
In een groot deel van het onderzoeksgebied bleek het archeologisch niveau verstoord te zijn, slechts een zeer beperkt oppervlak was min of meer intact. Daarmee kan de gaafheid van de vindplaats 'laag' gescoord worden. Tijdens het onderzoek zijn alleen enkele scherven aardewerk verzameld, vondsten van meer vergankelijke materialen als organisch materiaal of metaal zijn niet aangetroffen. Daardoor kan er feitelijk niet gescoord worden op conservering. De ervaring leert echter dat organische materialen in goed ontwaterde zandgronden zoals aangetroffen in het onderzoeksgebied slecht bewaard blijven. Hierdoor scoort de vindplaats voorlopig op conservering 'midden'.
16. Welke waarde is er samenvattend te geven aan het onderzoeksgebied en de daarin te onderscheiden delen (binnen verticale en/of horizontale grenzen; complextypen, periode, sites)? Beschrijf en beredeneer de verschillen in waarde.
In een groot deel van het onderzoeksgebied bleek het archeologisch niveau verstoord te zijn, slechts een zeer beperkt oppervlak was min of meer intact. Daarmee kan de gaafheid van de vindplaats 'laag' gescoord worden. Tijdens het onderzoek zijn alleen enkele scherven aardewerk verzameld, vondsten van meer vergankelijke materialen als organisch materiaal of metaal zijn niet aangetroffen. Daardoor kan er feitelijk niet gescoord worden op conservering. De ervaring leert echter dat organische materialen in goed ontwaterde zandgronden zoals aangetroffen in het onderzoeksgebied slecht bewaard blijven. Hierdoor scoort de vindplaats voorlopig op conservering 'midden'.
Binnen de categorie inhoudelijke kwaliteit wordt onderscheid gemaakt tussen de criteria 'zeldzaamheid', 'informatiewaarde', 'ensemblewaarde' en 'representativiteit'.
Resten behorende bij bewoning uit de nieuwe tijd worden onder andere in dorpskernen veel aangetroffen. Op zeldzaamheid scoort de vindplaats dan ook 'laag'. Gezien het beperkt aantal aangetroffen sporen en de aard van deze sporen (kuilen met onbekende functie) scoort de vindplaats ook op informatiewaarde 'laag'.
De vindplaats ligt binnen de historische kern van Handel. De aangetroffen resten houden direct verband met deze historische kern. Hierdoor kan de ensemblewaarde als 'hoog' worden gekenmerkt. Het laatste criterium behorend tot de categorie inhoudelijke kwaliteit, 'representativiteit', wordt alleen gescoord als behoud *in situ* mogelijk is. Dit is bij het onderhavige onderzoek niet het geval.

Synthese
17. Hoe kan na dit onderzoek de bewonings- en gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied beschreven worden? In welke mate is er sprake van discontinuïteit of continuïteit?

Deze vragen kunnen op grond van het onderhavige onderzoek niet beantwoord worden.

18. Hoe en waarom heeft de locatie het geconstateerde gebruik verloren (indien dat het geval is) en wat is er daarna gebeurd? Wat is de relatie met het huidige gebruik van de locatie?
Deze vragen kunnen op grond van het onderhavige onderzoek niet beantwoord worden.
19. Wat is de relatie tussen de onderzoekslocatie en het landschap in de omgeving, voor, tijdens en na de onderzochte periode?
Deze vragen kunnen op grond van het onderhavige onderzoek niet beantwoord worden.

Conclusie, evaluatie, aanbevelingen
20. Is er een verwachting dat buiten het nu onderzochte gebied nog resten van deze vindplaats aanwezig zijn en wat is de verwachting over de fysieke en inhoudelijke kwaliteit daarvan?
Sporen van bewoning uit de nieuwe tijd zullen ook buiten het onderzoeksgebied aanwezig zijn aangezien het onderzoeksgebied in de historische kern van Handel is gesitueerd. Over de fysieke en inhoudelijke kwaliteit daarvan kunnen op grond van het onderhavige onderzoek geen uitspraken worden gedaan.
21. Hoe verhouden de conclusies zich tot de resultaten van het eerdere onderzoek of andere bekende gegevens? In welke mate wijkt de geconstateerde waarde af van de eerder toegekende waarde of van de gespecificeerde verwachting?
Uit het vooronderzoek was al gebleken dat de bodem binnen het plangebied tot in de C-horizont was verstoord. Deze verwachting is door het onderhavige onderzoek bevestigd.